

Universitatea Babeș-Bolyai
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală Istorie. Civilizație. Cultură

Lucrare de doctorat

Copiii statului
Istoria azilelor ungare de stat pentru copii,
1901–1918

Conducător științific
Prof. univ. dr. Pál Judit

Doctorand
Gál Edina-Tünde

Cluj-Napoca
2024

Cuprins

1.	Introducere	1
1.1.	Alegerea temei	1
1.2.	Copiii părăsiți în Europa: istoriografia temei	5
1.3.	Surse și metodologie	13
1.4.	Terminologie	18
2.	Începuturile intervenției statului în protecția copilului	21
2.1.	Constituirea cadrului legislativ pentru protecția copilului de către stat	21
2.2.	Asociației Crucea Albă pentru copii părăsiți și filialele sale	29
2.2.1.	Sándor Szana și Asociația Crucea Albă din Timișoara	36
2.3.	Serviciul pentru copii părăsiți la maternitatea regală din Cluj	44
3.	Azilele de copii ale statului în perioada dualistă	51
3.1.	Copiii statului	51
3.1.1.	Mama și mediul de proveniență	55
3.1.2.	Îngrijirea sugarilor	61
3.1.3.	Naționalitatea protejaților	76
3.1.4.	Copiii comunității evreiești	83
3.1.5.	Ieșirea protejaților din protecția statului	88
3.2.	Colonii și strategie geografică	97
3.2.1.	Gheorgheni (jud. Cluj)	109
3.3.	”Apărarea secuilor” la azilul de copii din Târgu Mureș	112
3.4.	Părinții crescători și supravegherea lor	116
3.5.	Critica contemporană a plasamentului în familie	131
3.6.	Nume și identitate	139
3.7.	Îmbrăcămintea	142
3.8.	Protecția copilului la Expoziția Internațională de Igienă din Dresden (1911)	146
3.9.	Copiii „corupți” (infractori minori)	153
3.9.1.	Asociația Transilvană de Patronaj	165
3.10.	„Salvarea” copiilor rromi	177
3.11.	Evacuarea copiilor în timpul războiului (1916)	180
4.	Către protecția infantilă generală: Asociația Stefănia pentru Protecția Mamei și Sugarilor	186
5.	Epilog: azilele de copii în România interbelică	203
	Concluzii	217
	Bibliografie	225
	Anexe	244

Legile de protecție a copilului din 1901 au creat cadrul legal pentru înființarea azilelor de copii ale statului maghiar (Legea 8/1901, 21/1901). Legea a fost aplicată începând cu 1903, când a fost emis Regulamentul privind protecția copiilor abandonți (Ordonanța 1/1903, Ministerul de Interne), care reglementa printre altele metoda de plasare, educația copilului, modul de selecție a coloniilor, atribuțiile personalului de la azil, comportamentul și obligațiile părinților crescători. Conform legii, orice copil până la vârsta de 15 ani declarat abandonat de către Sedriile orfanale avea dreptul la protecția statului prin intermediul azilului de copii. Intenția statului era ameliorarea mortalității infantile extrem de ridicată, în special în rândul copiilor nelegitimi, și de a-i crește cetățeni harnici, respectuoși, și patrioți. Asociațiile de binefacere și instituțiile private (în special din Budapesta) nu puteau face față numărului tot mai mare de copii nedorți. Prima intervenție a statului maghiar privind copiii abandonți era acoperirea costurilor de creștere din Fondul Național de Sănătate, înființată prin Legea 21/1899. Medici precum Mór Szalárdi au început să sensibilizeze publicul cu privire la mortalitatea infantilă încă din anii 1870. Deputații din Parlament de asemenea au insistat asupra intervenției statului în protecția copiilor, enumerând o serie de argumente naționale. Cu toate acestea, au trecut mai mult de două decenii până la adoptarea unor măsuri concrete în această privință.

Începând cu 1903 au înființat 18 azile de copii pe teritoriul Ungariei dualiste. În această lucrare mă concentrez asupra a cinci azile locale, și anume Arad, Cluj (Kolozsvar), Oradea (Nagyvarad), Targu Mures (Marosvasarhely), Timisoara (Temesvar). Cele cinci azile studiate se află pe teritoriile care după Primul Război Mondial au fost anexate României, astfel aceste azile de stat influențează dezvoltarea asistenței sociale și protecția copilului în România interbelică. Alături de istoria azilelor de stat, urmăresc evoluția sistemului maghiar de protecție a copilului și a instituțiilor sale complementare/asociațiilor private în timpul Dualismului. Prin această cercetare ofer mai mult decât o istorie instituțională clasică, iar unul dintre obiectivele principale ale tezei este de a investiga ambițiile naționale ale statului și procesul de maghiarizare asociat cu azilul de copii, prin compararea discursului contemporan cu datele statistice disponibile. Această abordare a fost inspirată de cartea lui Tara Zahra intitulată *Kidnapped Souls*, în care autoarea își construiește cercetarea în jurul indiferenței naționale, argumentând că viața de zi cu zi a cetățenilor nu era atât de politizată pe cât se așteptau naționaliștii, iar deciziile lor erau influențate mai degrabă de oportunism decât de patriotism. Structura tezei a fost dictată de diversitatea subiectului, de la protecția sugarilor până la asistarea tinerilor delincvenți. Metodele care au favorizat "înstrăinarea" (maghiarizarea) copiilor protejați este evidențiat pe tot parcursul tezei. Pe lângă de activitatea personalului

medical și a politicienilor implicați în protecția copilului, am încercat să reconstitui condițiile de viață ale copiilor statului în familia părinților crescători.

Sursele principale ale cercetării sunt rapoartele anuale ale Azilelor Regale Maghiare de Stat pentru Copii din perioada 1903–1910, care conțin date statistice elaborate despre admiterea copiilor, distribuția pe vârste, naționalitatea, mortalitatea, mediul familial, părinții crescători, coloniile, respectiv observațiile și interpretările inspectorului național al azilelor de stat, Pál Ruffy. Din păcate, fondurile arhivistice ale azilelor studiate s-au pierdut (ori nu sunt accesibile) sau sunt foarte fragmentate. Deși absența arhivei instituționale provoacă anumite dificultăți, rapoartele și vasta literatură contemporană privind protecția copiilor au făcut posibilă reconstituirea istoriei azilelor de copii din Ungaria. Datele statistice sunt completate cu diferite rapoarte oficiale. Unii medici-directori ai azilelor au fost deosebit de activi în publicarea cercetărilor medicale privind copiii statului, și anume Sándor Szana (de la azilul din Timișoara, mai târziu transferat la Budapesta), Gusztáv Genersich (de la azilul din Cluj) și Menyhért Edelmann (de la azilul din Oradea). În plus, multe asociații private au colaborat cu azilele, cum ar fi Liga Națională de Protecție a Copilului și asociațiile de patronaj, care au avut, de asemenea, propriile rapoarte sau chiar propriul jurnal (*Gyermekvédelmi Lap*). Anumite instituții, precum Asociația Crucea Albă pentru Copii Părăsiți din Timișoara (*Fehér Kereszt Lelencáz Egyesület*) și serviciile de plasare al nou-născuților nedorți de la Maternitatea Regală din Cluj, au avut un impact imediat asupra locației de plasare (colonii) a copiilor abandonati din aceste două orașe. Am folosit presa contemporană pentru a reconstitui recepția publică a azilelor de copii.

Copiii de toate vârstele erau plasați la familii în schimbul unei plăți lunare. Părinții crescători au fost selectați din satele și orașele ușor accesibile, unde cel puțin 30 de familii se ofereau pentru plasament și unde comunitatea locală era interesată de protecția copilului. Acestea au fost așa-numitele colonii. Selecția coloniilor era privilegiul directorului-medic al fiecărui azil și trebuia să fie aprobată de inspectorul național al azilelor, Pál Ruffy. Doar satele maghiare erau alese pentru colonii, prin urmare copiii statului creșteau în comunități maghiare, ceea ce a dus la maghiarizarea copiilor de altă naționalitate. De asemenea, familiile crescătorilor trebuiau să corespundă anumitor criterii pentru a accepta copii din azil, cum ar fi să fie cetățeni respectuoși și patrioți, cu capacitatea de a crește un copil în condiții de viață decente. Erau preferate familiile de țărani și artizani. În zona anumitor azile, cum ar fi cel din Timișoara, se aflau puține sate cu populație maghiară potrivită pentru colonie, așadar acestea au fost supraaglomerate cu copii abandonati. De asemenea, coloniile azilului din Cluj erau dispersate în satele maghiare din apropiere. Copiii statului și părinții crescători erau

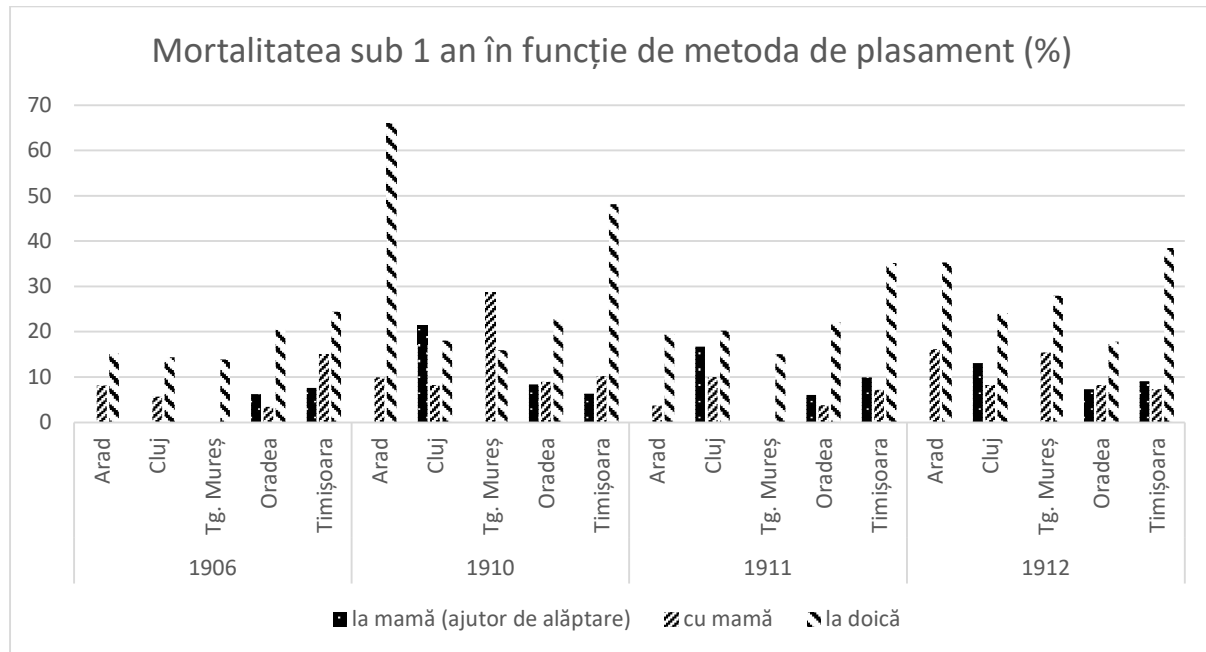
supravegheați periodic de către medicii de colonie, mai târziu de supraveghetorii de colonie și, o dată pe an, de directorul instituției. Supraveghetorii de colonie erau în general femei, care beneficiau de o pregătire specială organizată de azil. Prima supraveghetore de colonie calificată a fost angajată în 1906, la inițiativa lui Sándor Szana, directorul azilului din Timișoara. În câțiva ani, cursurile pentru supraveghetorele de colonie au devenit regulate și aceștia au fost angajați în toate azilele din țară.

În conformitate cu Legea privind protecția copilului, toți copiii declarați abandonati de către Sedria orfanală au fost plasați la familii de către azil în schimbul unei plăți lunare. Instituțiile centrale erau doar un loc de acomodare temporară pentru copii și un spital pentru cei bolnavi. Copiii declarați abandonati au fost crescuți pe cheltuiela statului până la vârsta de șapte ani. Ulterior, localitatea de origine era obligată să suporte costurile de îngrijire a copiilor până la vârsta de 15 ani, ceea ce a dus la numeroase plângeri din partea oficialilor locali. Copiii mai mari erau adesea plasați ca ucenici pentru a învăța o meserie.

Clientela azilului era foarte variată. Un copil putea fi declarat abandonat de către autoritatea tutelară, dacă era un copil găsit sau dacă nu putea fi crescut în mod corespunzător de către părinți, rude sau o instituție de asistență socială. Acest lucru oferea părinților aflați în sărăcie profundă posibilitatea de a-și plasa copiii în grija statului până când remediau cauza abandonului. Văduvele și văduvii căutau, de asemenea, ajutor în azil, dacă nu puteau să se ocupe de copiii lor și să muncească în același timp. Existau și copii care necesitau îngrijire specială, cum ar fi cei cu handicap fizic sau bolnavi mintal. Totuși, cel mai mare grup era format din copiii nelegitimi ai servitoarelor și ai mamelor necăsătorite: femeile aflate în această situație fie nu aveau posibilitatea de a-și crește copiii, fie doreau să scape de "rușinea" lor. De exemplu, în azilul din Cluj, 40,5% dintre mame erau servitoare. Conform statisticilor naționale din 1906, 54,86% dintre copiii nou admiși erau nelegitimi. De exemplu în azilul din Cluj rata copiilor primiți între 1904–1910 erau ilegitari în procent de 52,7%.

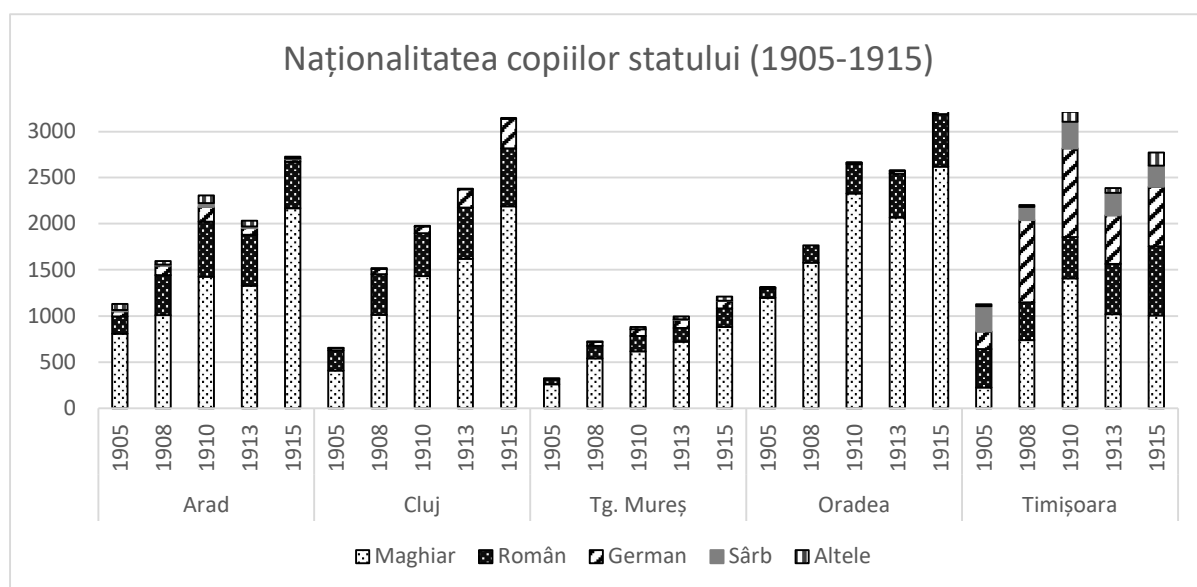
Supraviețuirea sugarilor reprezenta cea mai mare provocare pentru medicii directori ai azilelor. Bebelușii până la un an erau cei mai fragili, și aveau cele mai mari rate de mortalitate. Laptele matern era cea mai bună și singura hrană adecvată pentru sugari pe vremea respectivă. Alimentația necorespunzătoare a sugarilor (de exemplu cu lapte de origine animală preparat neigienic, piureuri pe bază de grâu forate răspândite în rândul populației) îi creștea riscul de a muri din cauza unor boli gastro-intestinale. Ca urmare, personalul azilelor se străduia să țină mama și copilul împreună pe perioada alăptării. Existau trei variante pentru plasarea sugarilor: 1. la mamă (dacă aceasta avea o acomodare stabilă), 2. plasați împreună cu mama la o familie în colonie, și ca ultimă soluție, 3. la o doică. Anumite azile (Oradea și Timișoara) au avut rate

mari de alăptare a sugariilor de către propria mamă, datorită insistenței directorilor locali. Pe de altă parte azilul din Cluj a putut să bazeze pe un grup stabil de femei în colonii care au acceptat să alăpteze copii abandonți, și datorită acestui fapt a putut accepta mai mulți sugari fără mamă. Tabelul de mai jos arată că sugarii care au fost alăptați de propria mamă au avut cele mai mari rate de supraviețuire.

În ciuda insistenței de a păstra sugarii cu mama lor pe perioada alăptării, după înțarcare (dacă copilul era lăsat în grija statului), copiii erau separați de mamele lor/familia naturală și plasați la părinți crescători. Această regulă a fost respectată cu strictețe. În timp ce primul an al copilului abandonat era despre supraviețuire, copilăria era despre asimilarea într-o familie străină, considerată ideală de către instituție. Imaginea părintelui crescător ideal se regăsește în diploma oferită familiilor care au crescut cu mare grijă copiii statului. Această diplomă este plină de simboluri politice și reflectă perspectiva statului. În această imagine, mama maghiară este binecuvântată de reprezentarea simbolică a Ungariei, cu Sfânta Coroană pe cap, pentru că a crescut cu succes copiii statului. Din acest aspect, copiii erau obiectualizați, considerați ca un capital uman al viitorilor patrioți: se aștepta ca ei să fie crescuți ca maghiari. Cu toate acestea, alte surse arată o imagine mai pragmatică a părinților adoptivi, care erau preocupați în primul rând de necesitățile fizice ale creșterii, decât de a-i oferi o educație patriotică. Ca urmare a sistemului de colonii înființate exclusiv în localități cu majoritate maghiară, procesul de asimilare culturală a protejaților de altă naționalitate a avut loc fără orice fel de implicare specială din partea familiilor crescătoare.

A existat o excepție demnă de menționat în ceea ce privește educația religioasă a copiilor evrei abandonți. Comunitatea evreiască din Ungaria se distingea prin confesiune, însă din punct de vedere cultural și lingvistic se considerau maghiari. Începând cu 1909, Asociația Națională de Patronaj Israelit a intervenit în transferarea copiilor evrei abandonți de la familiile crescătoare creștine la familiile evreiești, pentru a-i oferi o educație religioasă potrivită. Asociația de patronaj s-a conformat regulilor instituției și a colaborat cu succes cu azilele de copii. Asemenea intervenție era fără precedent, însă constatăm că transferul de la familiile creștine în familiile evreiești din punct de vedere cultural nu se afla în contradicție cu intențiile naționale ale statului.

Tabelul de mai sus indică naționalitatea copiilor aflați în grija statului. Acesta arată că proporțional naționalitatea copiilor protejați nu reflectă proporțiile naționalităților în rândul populației generale din aria geografică respectivă. Comunitatea românească a fost subreprezentată în rândul copiilor abandonți, în timp ce în multe regiuni românie erau naționalitatea dominantă în mediul rural (în special în munți, cu excepția Ținutului Secuiesc). Cei mai mulți copii de stat erau maghiari, ceea ce poate fi explicat prin proveniența lor urbană. Abandonul copiilor era caracteristic marilor centre urbane, unde populația era predominant maghiară. În acest fel, comunitățile românești tradiționale au fost afectate relativ puțin de maghiarizare prin intermediul azilelor de copii. Ca urmare însă au fost private și de beneficiile protecției copilului, cum ar fi răspândirea cunoștințelor de igienă privind îngrijirea sugarilor.

Copiii statului de altă naționalitate care s-au crescut într-o comunitate maghiară au devenit indiscutabil maghiari. Cu toate acestea, numărul total al copiilor asimilați este imposibil de estimat și pentru că peste jumătate dintre acești copii admiși în grija statului nu

și-au petrecut întreaga copilărie în familia crescătorilor, ci mulți au fost recuperați de familia naturală. Aproximativ 24% dintre copii au fost recuperați mai repede de un an petrecut în grija statului. Mulți dintre ei au fost recuperați de mama lor imediat după înțârcare. Unii părinți și-au internat copilul în azil cu intenția de a se reuni în curând, imediat ce situația lor financiară se stabiliza. Asimilarea copilului abandonat în familia crescătorilor nu a fost întotdeauna un succes: de exemplu, în ciuda investițiilor și a propagandei naționale intense, copiii secui (abandonați) readuși din România în Transilvania nu s-au integrat în noile familii așa cum era de așteptat. Mulți s-au întors la părinții lor naturali din România.

Vocile copiilor sunt rareori surprinse în surse. Unele aspecte ale condițiilor lor de viață în familia crescătoare pot fi reconstituite din relatările supraveghetorelor de colonie și ale directorilor azilelor. Cei mai mulți părinți adoptivi erau "relativ acceptabili", care asigurau în primul rând necesitățile fizice copiilor statului, cum ar fi alimentația și o locuință temporară. Ca orice alt copil din familie de agricultor sau meșteșugar, copilul adoptiv de asemenea a contribuit la întreținerea gospodăriei și a frecventat școala. Frecventarea școlii era strict controlată. Nu au lipsit nici cazurile revoltătoare de abuz fizic, rele tratamente sau neglijență, iar unor crescători au fost interzis primirea copiilor statului din această cauză. Copiii mai mari și adolescenții au lucrat ca ucenici sau muncitori agricoli, în timp ce fetele erau implicate în treburile casnice și mai târziu deveneau servitoare.

Ziarele și beletristica oferă un indiciu cu privire la identitatea copiilor abandonați. Unii dintre ei, în special cei abandonați anonim, au primit nume care erau adesea ridicole și evoca evenimentul abandonului și statutul de abandonat. Deși proveniența celor mai mulți copii era cunoscută, aceste cazuri au stârnit interesul jurnaliștilor care au ilustrat vulnerabilitatea copiilor abandonați. Îmbrăcămintea de asemenea, a marcat identitatea copiilor. Îmbrăcămintea de tip uniformă oferită de azil îi stigmatiza în comunitate, iar statutul lor de abandonat era vizibil în mod public. Azilurile de stat au încurajat achiziționarea portului popular local, ceea ce a facilitat integrarea copiilor de stat în comunitate. Fotografiiile contemporane îi surprindeau pe copiii statului îmbrăcați în costume naționale maghiare (festive) din regiunea Călata/Kalotaszeg (Transilvania), care au fost expuse la Expoziția Internațională de Igienă din Dresda (1911). Aceste fotografii reprezentau noua familie ideală pe care statul le oferea copiilor abandonați.

Din 1907, protecția statului a fost extinsă și la copiii "abandonați moral". În conformitate cu Ordonanța 60 000/1907 al Ministrului de Interne, copiii expuși depravării în mediul lor aveau dreptul la îngrijire din partea statului și erau admiși la azil. Acești adolescenți aveau nevoie de îngrijire specială pe care azilele nu erau pregătite să le gestioneze. Ca urmare,

asociații private precum Liga Națională pentru Protecția Copilului au înființat instituții specializate mai stricte pentru copiii cu probleme de comportament. S-a pus mare accent pe găsirea unui plasament potrivit și a unei educații adecvate pentru ei. Noile legislații au permis apariția asociațiilor de patronaj specializate în supravegherea tinerilor delincvenți, dar care au îmbrățișat și cazuri de abandon. Aceste noi asociații private au ținut cont de educația națională a protejaților.

Pe măsură ce mișcarea de protecție infantilă a luat amploare în întreaga Europă, azilele de stat pentru copii au fost criticate pentru că timp de un deceniu nu au reușit să îmbunătățească semnificativ rata mortalității infantile în populația generală. Azilele au fost înființate inițial pentru problema urgentă a abandonului infantil și a copiilor marginalizați. O nouă societate a fost înființată pentru a ajuta populația infantilă generală cu sprijinul statului și al autorităților locale: Asociația Stefánia pentru Protecția Mamei și a Sugarilor. Această istorie nu mai este cea a copiilor abandonați, ci a activiștilor de protecție infantilă, unde protagonistul principal era sora de ocrotire. Această organizare însă a rămas în strânsă colaborare cu azilele de stat. În Oradea/Nagyvárad, biroul local Stefánia a fost organizat de Menyhért Edelmann, medicul-director al azilului local de stat. Deoarece asociația Stefánia a fost organizată în timpul Primului Război Mondial, organizarea oficiilor locale s-a încetinit, cele existente au fost reorganizate ori au devenit o asociație minoritară pe teritoriul României.

După 1918, statul român a moștenit cinci dintre azilele statului maghiar. În epilog discut recepția și reorganizarea acestora de către statul român. Azilele au fost cele mai eficiente și moderne instituții de protecție a copilului în România interbelică, care însă era asociată cu maghiarizarea copiilor de altă naționalitate, condamnat de societatea românească. În ciuda activității de asimilare, statul român și comunitatea medicală le-au recunoscut eficiența și le-au adaptat la nevoile populației românești. În primii ani, noua administrație românească a încercat să recâștige copiii maghiarizați de origine română prin schimbarea familiilor crescătoare și reintroducerea lor în comunitățile românești. Alături însă de copiii de origine română, și copii de altă naționalitate au fost plasați la familii românești. Conducerea azilelor s-a confruntat cu multe dificultăți în găsirea de familii românești dispuși să accepte copii de stat. Din acest motiv au continuat să le plaseze la familii crescătoare maghiare timp de mai mulți ani, în special pe sugari.

Azilele de copii au fost o instituție modernă și apreciată în toată Europa, înființate inițial pentru a sprijini sugarii și copiii abandonați. Prin metoda de plasament familial și selecția coloniilor, toți copiii abandonați au fost crescuți într-un mediu maghiar fără niciun efort special din partea părinților crescători în această privință. Numărul copiilor înstrăinați de naționalitatea

lor de origine este imposibil de estimat din cauza mobilității ridicate a copiilor protejați și a plasticității identității naționale în cazul copiilor care au fost crescuți în familii de diferite naționalități în timpul copilăriei. În ciuda frazelor patriotice din discursurile publice, directorii-medici ai azilelor de copii erau în primul rând medici de profesie, străduindu-se să salveze cât mai mulți copii. În teză am intenționat să evidențiez această dualitate.